

JUGOSLÁVSKÁ LIDOVÁ ARMÁDA V ROZPADU SFRJ

Autor, analytik a komentátor, měl příležitost sledovat průběh války ve Slovinsku, Chorvatsku a Srbsku jako člen monitorovací mise Evropských společenství (MM ES), a to na mnoha místech obou stran fronty i rozličných úrovních - počínaje náměstkem ministra obrany a konče prakticky každodenním pobytem na frontě. Mise ES se vyhýbala jakýmkoli zpravodajským aktivitám, aby nebyla zpochybněna její neutralita a účel - dozírat na dodržování příměří, případně napomáhat při jeho vzniku. Uváděné informace pocházejí proto především z otevřených zdrojů. Článek byl napsán v polovině března 1992.

Stav Jugoslávské lidové armády (JLA) před konfliktem

Vrchním velitelem této armády byl předseda předsednictva SFRJ, které bylo tvořeno jedním zástupcem každé ze šesti jugoslávských republik (Srbska, Chorvatska, Bosny a Herce-

goviny, Makedonie, Slovinska a Černé Hory) a dvou autonomních oblastí v Srbsku (Vojvodina a Kosova). Předseda předsednictva (prezident) byl ve funkci vždy 1 rok a byl měněn rotačním způsobem.

Základní služba v armádě trvala 12 měsíců (za války prodloužena), náhradní 24 měsíce.

JLA měla 169 000 osob mírového stavu (z toho 95 000 branců) s asi 129 000 příslušníky pozemních sil (87 000 branců), 29 000 osob letectva a protivzdušné obrany (3500 branců) a 13 300 příslušníků (4500 branců) vojenského námořnictva. Zálohy tvořily celkem 510 000 mužů, z toho mělo pozemní vojsko 440 000 osob, námořnictvo 43 000, letectvo 27 000. Při použití celé teritoriální obrany a povolání všech záložníků bylo k dispozici téměř 1 200 000 mužů. (Podle Vjesniku ze 7. 7. 1992 měly zálohy dokonce 1 500 000 mužů!)

Pozemní armáda byla organizována ve třech vojenských okruzích (VO) a přímořském okruhu (PO):

- 1. VO s velením v Bělehradu byl rozmístěn v Bosně a Hercegovině, Vojvodině a větší části Srbska.

- 3. VO s velením ve Skoplji pokrýval Černou Horu, Makedonii a Kosovo.

- 5. VO s velením v Záhřebu zahrnoval Slovinsko a většinu vnitrozemí Chorvatska.

- PO měl velitelství ve Splitu a jeho prostor zahrnoval veškeré jugoslávské výstavné vody, ostrovy a pobřeží do hloubky až několika desítek km. Základnami byly Pula, Šibenik, Split, Ploče (Kardeljevo). Zůstává Kotor přeplněný loděmi a technikou, ostrovy Vis a Lastovo.

Vzhledem k postavení Jugoslávie mimo bloky a paktů byla armáda pojata maximálně soběstačně, bez spoléhání na cizí pomoc. Po zkušenostech z 2. světové války byla prohloubena orientace na partyzánský boj, na pokrytí území místními jednotkami, které jsou v hornatém či hustě zarostlém terénu velmi účinné, mohou s malými ztrátami a bez zásobování odolávat velmi dlouho. Proto měla značný význam Teritoriální obrana, jejíž jednotky, složené především z místního obyvatelstva (domobrany), byly aktivizovány podle potřeby.

Výzbroj armády je velice pestrá - počínaje letitými sovětskými či licenčními T-34 (asi 400 kusů), americkými M-4 (kolem 300 kusů), či československými samohybnými protiletadlovými dvoukanóny ráže 57 mm (vše převážně teritoriální obrana), více než asi 850 kusů T-54/55, až po 300 kusů M-84 (T-74, upravená licence T-72). Dělostřelectvo má také předválečné i novější typy; největší jsou houfnice 203 mm, ale nejčastější je ráže 155 mm. Významnou výzbrojí zejména teritoriální obrany byly minomety, především 3400 kusů 82 mm a 3000 ráže 122 mm. Ve výzbroji jsou mnohohlavňové raketomety jak ráže 128 mm, tak 262 mm, další rakety SA-6, 7, 9, 12. Na bojišti byla také hojně užívána ruční odpalovací zařízení raket - i naváděných (Maljutka, Zolja atd.) a bezzákluzové kanóny. Letectvo mělo celkem 489 bojových jednotek: počínaje typy Kraguj, Oraj, Galeb, Jastreb, Utva, přes 11 kusů An-12, 15 kusů An-26 a po několika kusech CL-215, Falcon 50, Jak-40, PC-6 a Learjet 26 až po MiG-21 (115 kusů) a MiG-29 (26 kusů); 165 bojových vrtulníků (Mi-8, Gazela), několik desítek dopravních a školních (gazela, Ka-25, Partizan). Pokud jde o rakety, jsou uváděny SA-2 a SA-3.

Ve výzbroji námořnictva bylo 5 klasických ponorek s torpédy 533 mm, 4 fregaty a 65 hlídkových a pobřežních člunů, z toho 15 raketových (vyzbrojených raketami Styx a sovětskými SS-N-2A) a 14 torpédových (533 mm), 46 obojživelných vozidel, dopravních plavidla a velitelská loď na Dunaji.

Vzhledem k jugoslávské doktríně o nebezpečí ze Západu a z Maďarska byla naprostá většina zbrojovek soustředěna v Bosně a Hercegovině (mostarská letecká továrna Sokol), v Srbsku (Rudá Zástava). V Chorvatsku a Slovinsku byly především servisní závody (např. Záhřeb - oprava letadel).

V aktivní (záložní) službě JLA bylo 20 353 (814 000) Srbů, 11 069 (442 000) Chorvatů, 5000 (200 000) Muslimů, 4384 (175 000) Slovinců, 4327 (173 000) Albánců, 3353 (134 000) Makedonců, 1448 (58 000) Černoherců a 3049 (121 000) Jugoslávů.

Rozpad Svazu komunistů Jugoslávie - federální komunistické strany - na přelomu let

1989/1990 se na ideologičnosti armády neprojevil. Na podzim 1990 vznikl Svaz komunistů - Hnutí za Jugoslávii (SK-PZJ). V něm se soustředily ortodoxní síly v pozadí s bývalým ministrem obrany admirálem Mamulou, v úzké vazbě se socialisty (jak se přejmenovali srbsí komunisté, vedení dnešním srbským prezidentem Miloševićem). Jako ideologii (či ideology?) si armáda podržela svoji doktrínu, jež ještě počátkem roku 1991 (I) tvrdila: „Sovětský svaz je garantem existence SFRJ... Cílem NATO je rozbití Jugoslávie... Tento záměr hodlá NATO uskutečnit s pomocí fašistů v Chorvatsku a bělogvardějců ve Slovinsku... Hlavní aktivita proti Jugoslávii bude vedena přes Maďarsko... Je třeba učinit vše, aby SK-PZJ se stal hlavní politickou silou v jugoslávském prostoru...“

Náčelník generálního štábu Adžić se tehdy vyjádřil k případnému armádnímu zásahu v Chorvatsku: „I kdyby padlo několik tisíc hlav, svět bude týden brblat, a potom zapomene!“

Strany, jež v r. 1990 vznikly v jednotlivých republikách z bývalého Svazu komunistů Jugoslávie reformováním směrem k „evropské“ sociální demokracii, se na rozdíl od SK-PZJ chovaly značně liberálně, a v ozbrojeném konfliktu podporovaly svoje vlády (např. viz slovinský prezident Kučan).

Ideologie byla v armádě doménou politických pracovníků (dnes „péče o morální výchovu“). Na podzim 1991 byla armáda formálně depolitizována (mizí pěticipá hvězda na vlajce a znacích), poté zrušeno i oficiální oslovení „druže“ (ve smyslu „soudruhu“).

Výdaje na armádu činily přes 60 % federálního rozpočtu (Newsweek, leden 1990), např. v roce 1990 asi 2,5 miliardy dolarů (Vjesnik Zagreb, 7. 7. 1991), a toto zatížení se v průběhu konfliktu prudce zvýšilo, takže pro rok 1992 byl návrh do konce asi 85 % rozpočtu - to bylo příčinou rezignace premiéra Markoviče, který byl vlastně posledním federálním činitelem (Chorvat Mesić už předtím odstoupil z funkce předsedy předsednictva, které bylo stejně nefunkční vzhledem ke čtyřem prosrbským hlasům v něm). Federální rozpočet byl už v r. 1990 nedostatečně doplňován jednotlivými republikami a v průběhu války se ekonomická situace federace samozřejmě prudce zhoršila. 29. června 1991 Chorvatsko vyhlásilo, že nebude platit na armádu do rozpočtu federace.

Vztah nově vznikajících republik a armády

Slovinsko neposílalo brance do armády už na jaře 1991 a 29. 6. 1991 také Záhřeb vyhlásil, že nedá své brance a bude-li pokračovat eskalace konfliktu, odvolá všechny Chorvaty z armády. To také udělal, ale i teď jich zůstává v JLA řada. Především vojáci v základní službě odejít nemohou (= dezerte), mnoho poddůstojníků a důstojníků se obává nezaměstnanosti, roli hraje válečný příjem i rodina apod. Způsob odchodu těch, kdo chtějí a nemohou odejít, bude také řešit bruselská konference o Jugoslávii.

Od počátku vnitřního nasazení armády (tedy už ve druhé polovině r. 1990) Slovinci a Chorvati v armádě řešili dilema, zda poslouchat rozkazy, či dezertovat na druhou stranu, nebo rozkazy (úměrně jejich agresivitě) částečně respektovat nebo neuposlechnout s rizikem postihu. Podle dostupných informací odmítnutí rozkazu důstojníky nebylo vždy řešeno tvrdým trestem, podle zpráv z tisku prý např. piloti nebyli nuceni zasahovat na svém teritoriu, pokud sami nechťeli. Došlo jen ke dvěma přeletům pilotů se stroji MiG-21 (do Rakouska a Chorvatska), ale na chorvatskou stranu přešlo mnoho pilotů, stejně jako dalších důstojníků a poddůstojníků. Chorvatská vláda jim nabídla okamžité zařazení v odpovídající hodnosti a funkci. Pro armádu nastal tento problém zejména u civilních zaměstnanců, poddůstojníků a důstojníků, kteří se šli s prostředím a odešli. To ochromilo opravný letecký a zbrojní techniky, zdravotní službu, zásobování atd.

Pokud jde o rodiny bojujících příslušníků armády, žijící vlastně na nepřátelském území, ve Slovinsku a Chorvatsku, mnohde byly napadány nejen slovně, v mnoha místech se z obavy před útokem ukryly v kasárnách. Poté byly evakuovány do Srbska, Bosny a Hercegoviny

i Černé Hory, jinde ale stále žijí na původních místech, a to i proto, že při stahování armády nenacházejí na nových místech ubytování či zaměstnání na odpovídající úrovni.

Prestiž armády ve společnosti byla ještě před asi deseti lety značně vysoká. Uchránila stát proti fašistům i před stalinským tlakem. Na Balkáně je navíc stále ještě silné povědomí bojovníků a hrdost na ně. Odchod brance do armády byl především v Černé Hoře a Srbsku oslavován (jako svatba). Nebýt na vojně bylo pohanou. Ve smíšené armádě se jednotlivé národy poznávaly, což přispívalo k upevnění federace. Národnostní konflikty mezi vojáky nebyly významné, jen v posledním desetiletí přibývalo střetů především mezi Srby a Albánci. Podobně jako u nás či v bývalém SSSR se naprostá většina důstojnického sboru identifikovala s federací a nedovedla si představit rozpad státu.

Během roku 1990 se armáda pokusila restrukturalizací teritoriální obrany (TO) zbavit jednotky TO v Chorvatsku a Slovinsku zbraní; povedlo se jí to ve větší míře jen v Chorvatsku, kde bojovníci poté začínali válku převážně s loveckými zbraněmi a zbraněmi ze skladů policie. Mnoho zbraní bylo z druhé světové války. Některé pocházely nejen z doby mezi dvěma světovými válkami, ale ještě z první světové války (děla, pušky). Také minometů, které se ukázaly na obou stranách jako velmi účinná zbraň pro daný terén a způsob boje, byl značný nedostatek, doplňovány byly až za války vlastní výrobou i importem. Ve výzbroji teritoriální obrany byly též protiletadlové trojhlavňové velkorážní kulomety, hojně používané proti technice, živé síle i objektům. Z nedostatku zbraní používala chorvatská strana např. i meteorologické rakety proti kroupám s připevněnou výbušnou hlavicí (mina ap.). Rychle se však podařilo výzbroj doplnit dodávkami ze zahraničí. Podle srbských pramenů se množství zbraní dostalo do Chorvatska už před vyhlášením samostatnosti - snad až 40 000 samopalů AK-47 pocházelo z Maďarska, několik tisíc našich „šorpionů“ bylo odcizeno z přístavního skladiště, kde čekaly na loď do třetí země. Další zdroje dodávaly ilegálně; např. 30. 8. 1991 přinutily stíhačky JLA k přistání ugandský letoun s několika tunami zbraní pro Chorvaty.

Chorvatská národní garda a záložní oddíl policie měly nedostatek spojovacích zařízení. Velmi se osvědčila slovinská a chorvatská celulární síť pro mobilní radiotelefony (součást veřejné telefonní sítě). Její pohotovost, široký dosah a možnost spojit se s kteroukoli telefonní stanicí byly právě na členité frontě ve válce, kde se překrýval civilní a armádní sektor, pro chorvatskou stranu více než plnohodnotnou protiváhou armádnímu systému spojení Motorola. Především chorvatskou stranou byly na bojišti úspěšně používány běžné „walkie-talkie“ na občanská pásma.

Až teprve koncem roku 1991 získala chorvatská strana i dostatek uniforem (použitých; mnoho bojovníků si na nich nechávalo původní US hodnostní označení).

Veškeré druhy lehčích zbraní bylo možné koupit na černých trzích na obou stranách za frontou: pistole CZ 7,65 mm (velmi ceněné) i Magnum se pohybovaly od 1200 do 2500 DM, samopal AK-47 přes 2000 DM, náš či licenční „šorpion“ nebo oblíbenější Heckler-Koch dosahovaly až 3500 DM, ruční granáty stály desítky DM.

Obě strany používaly množství moderních min - ať už protitankových či protipěchotních - a explozivních nástrah. Pohrdání nebezpečím a jistá jižní ležérnost v dodržování předpisů vedly k mnoha úrazům na obou stranách: kladení minových polí bylo často amatérské (nepředpisové, jejich autoři odsunuti nebo zabiti, nedostatečné plány apod.). Případné odminovávání bylo velmi nebezpečné. Při nedostatku prostředků byly používány průmyslové trhaviny nebo i propan-butanové bomby.

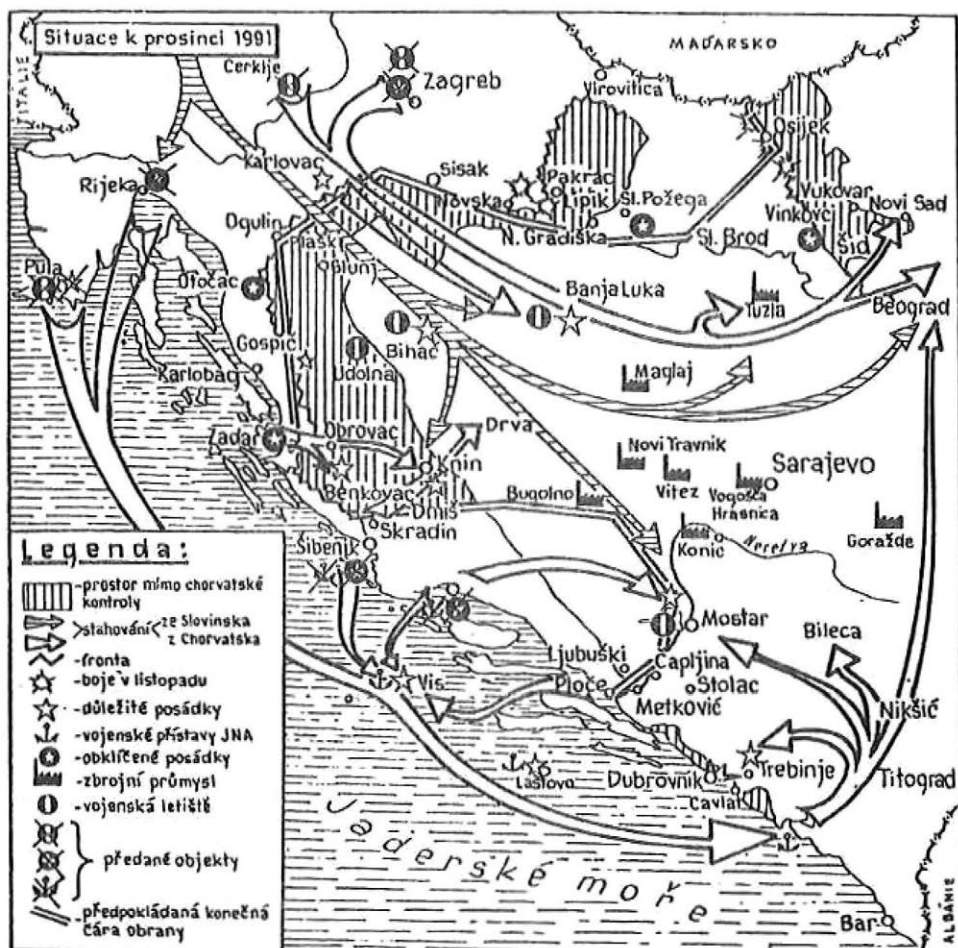
Průběh konfliktu

Armáda se na počátku národnostních konfliktů (v polovině roku 1990) stavěla do nestranné role s tím, že vytváří nárazníkovou zónu mezi vzburěnými Srby v Chorvatsku a chorvatskými

„neregulárními silami“, do nichž počítala i policii a její záložní jednotky. Ideologicky i složením však byla blíže srbské straně. Byla to zřejmě nejen početní převaha Srbů v armádě, ale právě tvrdý ideologický postoj, pro nějž nemohla být nárazníkem mezi stranami. V podstatě tak bránila hranice nově vzniklého útvaru „Srbské autonomní oblasti Krajina“, a prakticky se ani nesnažila odzbrojit tamní nepravidelné jednotky, které se mj. zásobovaly zbraněmi krádežemi právě z armádních skladů či muzejí odboje atp. V krvavém konfliktu v Plitvicích se jednoznačně postavila na srbskou stranu. Podobný postoj zaujala ke Slovinsku v mari-borském konfliktu.

Hlavní konflikt vypukl 25. 6. 1991, kdy Slovinsko a Chorvatsko na základě referend vyhlásily samostatnost. Příkaz federální vlády nařídil armádě zabezpečit hranici federace bez ohledu na vůli Slovinska. Armáda to pochopila po svém, „pro zabezpečení hranic před vnějším útokem“ použila nejen 20 000 až 25 000 mužů a asi 250 tanků, situovaných ve Slovinsku, ale postupovala i ve čtyřech směrech z Chorvatska (100 tanků a několik set transportérů i dalších vozidel), nejen k hranicím, ale také k největším obydleným centrům, přičemž jakýkoli odpor měl být tvrdě zlomen. To si Slovinci vyložili jako útok na svoji samostatnost. První výstřely padly 27. 6. 1991. Některé jednotky armády se nechovaly vysloveně nepřátelsky, pouze se snažily splnit rozkaz (podle armádních tvrzení byly dokonce některé tanky a transportéry téměř bez munice), jiné byly úmyslně agresivní a ničily např. automobily nejen v barikádách, střelily po civilních cílech, letectvo útočilo (i kazetovými pumami!) třeba také na proudy kamiónů čekajících na průjezd (bylo zabito několik zahraničních řidičů). Mnohokrát byly palbou zasaženy objekty na rakouské straně hranic. Rakousko však kromě posílení jednotek u hranic, pomoci svým obyvatelům a diplomatických kroků nebylo aktivní. Kromě demonstrace před záhřebskými kasárnami zůstalo Chorvatsko pasivní a nepostavilo se po bok Slovinska. Výborně organizovaná slovinská teritoriální obrana (16 000 osob na začátku, 35 000 celkem) a policie (10 000 osob) si však v daném terénu dokázala poradit s přesilou těžkých zbraní armády. Ta, protože zřejmě hlavním cílem bylo Chorvatsko, v podstatě bez problémů akceptovala brisnenské protokoly. K 7. 7. 1991 bylo zajato 2400 vojáků, zraněno 163, zabito 39, slovinské ztráty byly 4 muži TO, 4 policisté a 5 civilistů, dále 10 cizinců (řidiči, novináři, turisté).

Stahování armády ze Slovinska začalo v druhé červencové dekádě, po brisnských dohorech, sankcionovaných Evropskými společenstvími. Protože odchodu ze Slovinska nepřekáželo ani politické myšlení na obou stranách - federální vedení se zřejmě smířilo se ztrátou území, jež nebylo možné udržet bez masakru, jehož mezinárodní následky by byly nesrovnatelné se zisky. Navíc slovinská cílevědomá politika byla považována za nebezpečný destruktivní prvek - vždyť i rozpad federální KS na přelomu 1989/1990 začali Slovinci. Vedení srbské strany v konfliktu také zřejmě nechtělo tříštit síly, potřebné především na vypořádání se s Chorvatskem. Obě strany slovinského střetu měly tedy zájem jej ukončit urychleným vydělením Slovinska, ale na středních a nejnižších úrovních velení byl značný odpor vůči slovinské politice, jež k rozchodu vedla. Stejně tak Slovinci nemohli armádě zapomenout způsob, jakým vykonala rozkaz k ochraně hranic. Výsledkem nelásky na obou stranách bylo na straně JLA ničení objektů a zařízení před jejich předáním. Co nebylo možné odvézt, bylo zničeno, a to např. i zdravotnická zařízení. Slovinci zase odevzdávali část jimi zabrané výzbroje zpět JLA také ve špatném stavu, a to zejména proto, že se (pokud byla opuštěna armádou nebo slovinskou teritoriální obranou) na ní odraňovalo místní obyvatelstvo. Pro armádu byl zejména počátek odchodu zřetelně bolestný, ale postupem doby se situace začala uklidňovat, zejména po skončení výměny zajatců. Přesto se však v rozhovorech s důstojníky projevovala dílem hrdost s nevolí nad rozkazem k odchodu, či smutek nad padlými spolubojovníky, dílem nejistota z budoucnosti; vždyť život jejich rodin ve Slovinsku s vysokou životní úrovní byl výrazně lepší, než v jiných republikách. Slovinsko významně přispívalo do federálního rozpočtu a tedy na armádu.

Až do začátku září se ještě dařilo přesouvat stahující se jednotky železnicí (byť s problémy - časté útoky na konvoje ze strany Chorvatů, ale i místní militantní Srbové nechtěli dovolit průjezd armády, která jim skýtala možnost ochrany a zásobování). Poté už byla trať západně od Záhřebu přerušena boji v Chorvatsku (železniční uzel Novska, Nova Gradiška). Také severní tratě byly odříznuty stejně jako tratě vedoucí do Bosny a Hercegoviny přes ta chorvatská území, jež byla už v létě 1990 obsazena militantními Srby. Přesun po silnici byl stále nebezpečnější, protože vzhledem k rostoucí intenzitě střetnutí s JLA především chorvatské jednotky i jednotlivci (ale i srbsí militanti, toužící po zbraních) napadali vojenské proudy. Přes nemožnost odsunu byly objekty pod dohledem MM ES předávány Slovincům dále, a mise usilovně jednala s představiteli všech stran o umožnění odsunu. Chorvatsko, které v té době už s JLA bojovalo, nechtělo dovolit přesun svým územím, a ani Maďarsko nebo Itálie nepovolily přechod armády přes svá území. Nakonec se podařilo převézt armádu po moři s použitím dostupných plavidel (i vyřazených, což byl zdroj několika nehod) především do černohorského přístavu Bar.

V průběhu července se prudce zhoršila situace v Chorvatsku. Ozbrojená střetnutí přerostla během srpna v rozsáhlý válečný konflikt.

Způsob boje odpovídal výzbroji a terénu. Ukázalo se například, že tanky jsou snadno zranitelné i ručními zbraněmi protivníka, což je dáno i terénem - budto neprostupný zalesněný, či hornatý terén nebo kukuřičná pole. Po počátečních ztrátách potom armáda používala tanky především jako samohybné dělostřelectvo. V této souvislosti stojí za zmínku tvrzení chorvatských obránců Vukovaru, kteří toužebně čekali na tankový útok protivníka, který mohli ve městě bez problémů zlikvidovat. Nemohli však odolat soustředěné palbě řádově tisíců hlavní všech obklíčujících vojsk.

Teprve v září Chorvatsko použilo důsledně proti JLA patrně jedinou účinnou zbraň, kterou mělo, totiž blokádu kasáren a vojenských objektů, a to nejen pro fyzický pohyb osob. Byly přerušeny dodávky vody, elektrického proudu, telefonní a dálkopisné linky, zásobování potravinami. Na to reagoval Generální štáb JLA prohlášením, že pokud Chorvatsko nepřestane napadat jednotky a objekty JLA, zničí armáda jeden pro Chorvatsko životně důležitý objekt v místě, kde se nachází napadený útvar JLA, přičemž upozorňuje civilní obyvatelstvo, aby se včas evakovalo z cílové zóny. Armáda též zvýšila intenzitu bojových operací. Již běžně napadala i civilní cíle. V obklíčených kasárnách se ale začala rozpadat morálka. Zejména vojáci nesrbské či nečernoohorské národnosti se snažili dezertovat, což se zhusta povedlo, nebo nevykonávali dokonale své povinnosti. To mělo výrazný vliv na bojeschopnost. Velení jednotek se s tímto fenoménem snažilo vypořádat větším nasazením Srbů a Černoohorců do služby, což vedlo k jejich nespokojenosti, růstu národnostní nesnášenlivosti. Okolí i vnitřní obvod kasáren byly zaminovány, a to jednak proti útoku nepřítelů zvenčí, ale také proti dezerci.

Je třeba říci, že i po začátku otevřeného střetnutí (25. 6. 1991) armáda stále nenasadila všechny síly, a až snad na boje v okolí Vukovaru tak neučinila po celou dobu konfliktu. To, a její organizovanost či spíše ze všech tří stran relativně (!) nejlepší respektování příkazů velení i chytře formulovaná politika jí skýtaly jistou vnější prestiž, která velmi rychle klesla, jakmile byly k dispozici zprávy objektivních pozorovatelů o úzké spolupráci, podpoře armády jednotkám TO a dobrovolníkům, jež byly pod jejím velením a přitom často páchaly činy, porušující ženevské protokoly (porušování se dělo i na druhé straně!). Také nasazení těžké techniky a letectva proti civilnímu obyvatelstvu, stejně jako bezdůvodné útoky na místa, kde srbské etnikum nežilo ani v historii, ani dnes, a nebylo tedy třeba je chránit (příklad Dalmácie - Dubrovnik, české vesnice v Západní Slavonii atd.), nepravdivá prohlášení důstojníků i jejich vlastní surová iniciativa (např. nenařízený palebný přepad Dubrovniku), zacházení s lidmi na dobytém území, to vše poté obraz armády v očích Chorvatů a nakonec i světové veřejnosti změnílo (viz zprávy Helsinky Watch z počátku roku 1991). Nejen mužstvo, ale ani důstojníci často nedodržovali ženevské konvence, vědouce, že není dostatek kontroly a případných důkazů. Mezinárodní Červený kříž, ostatní humanitární organizace ani MM EC neměly pro daný konflikt dostatečné kapacity, a navíc jim bylo často bráněno v práci s tím, že v dané oblasti je pro ně příliš nebezpečno. V lednu 1992 armádní stíhač vědomě sestřelil zřetelně označený vrtulník MM EX (5 obětí!).

Pro obyvatele srbských enkláv byla armáda přínosem, nicméně její alespoň někdy zdrženlivé chování a částečné respektování dohod o příměří nevyhovovalo útočným militantům. Stejný pohled měli i radikální Srbové v Srbsku (četnický vojvoda Šeselj ap.), kteří dokonce nazývali ministra obrany Kadijeviče „ustašovcem“. Tato nespokojenost s nepříliš vítězným, či dokonce defenzívním postupem armády byla pravděpodobně jedním z důvodů razantního útoku 1. VO na Vukovar.

Vukovar jako největší „úspěšně skončená“ akce JLA ve válce je kapitolou sama pro sebe. Asi šedesátitisícové město se bránilo soustředěnému náporu JLA tři měsíce v obklíčení, bez elektřiny, vody, zásobování léky a potravinami (natož zbraněmi a municí). To je mezinárodně hodnoceno jako jedna z velkých skvrn na JLA, protože útok postihl veškeré civilní obyva-

telstvo. Jeho síla byla naprosto nepřiměřená obraně (mnohonásobná převaha v mužstvu, naprosto nesrovnatelná převaha ve výzbroji a množství munice). JLA mj. střílela na nemocnici s tím, že z ní střílejí „ustašovci“ (termín, běžně v armádě používaný pro chorvatského protivníka). Důkazy pro ani proti tomuto tvrzení nebylo možné uvést bez přítomnosti ve městě, jež nebyla možná z důvodů bezpečnosti mise. Experti mise ES, kteří navštívili Vukovar po jeho dobytí (18. 11. 1991), konstatovali, že vypadá jako po výbuchu atomové pumy. 90 % domů bylo zničeno úplně. Na ulicích dobytého (či osvobozeného) města ležely na ulicích mrtvoly především civilních obyvatel, i starých žen. Podle zápachu bylo množství těl ještě v troskách budov. Někteří vítězni vojáci byli značně neukáznění a podnapilí. Někteří prohledávali trosky a odnášeli cennější předměty. (Totéž se ostatně dělo i jinde na frontě. Na hlavních cestách z bojiště vojenská i civilní policie prohledávaly odjíždějící auta a odebíraly jak zbraně a munici, tak zřetelnou kořist. Tento filtr ovšem nebyl stoprocentní. Kořistný moment byl zřejmě silným motivem pro účast v těchto jednotkách. Podle zpráv - i srbského! - tisku se projevil i při tažení převážně černohorských a srbských jednotek záložníků a dobrovolníků na Dubrovnik.)

Metodika dobývání obklíčeného Vukovaru byla následující: - tříměsíční palba vedená z dálky s použitím mnohohlavňových raketometů, houfnic, tankových kanónů, minometů s průměrnou spotřebou několika set těžkých granátů denně. Jen pomalu postupovaly jednotky pěchoty - nebyly většinou řadové, ale podobně, tak, jak jinde na frontě, šlo především o jednotky teritoriální obrany, záložníků a dobrovolníků.

Důvody vedeného soustředěného útoku na Vukovar byly dílem strategické: otevřel cestu na stotisícový Osijek, hlavní město Slavonie, uvolnil komplexně pravý dunajský břeh od Chorvatů - a nakonec i prestižní. Oficiálním důvodem útoku bylo proražení blokády vukovarských kasáren. Útok ale pokračoval i po jejím proražení. Nedostatečnost obrany města bylo možné ukázat na kasárnách. Přestože byla vlastně ve městě, jejich poškození palbou obránců bylo mizivé ve srovnání s armádou zničeným městem.

Úkolem vítězné armády bylo dominování a také asanace města, což trvalo asi 1 měsíc (naštěstí bylo poměrně chladno). Bylo nalezeno a do hromadných hrobů po identifikaci pohřbeno asi 1000 těl. Počet obětí je nejspíš podstatně vyšší. Chorvatské prameny uvádějí i těžký masakr převážně mužské populace po pádu města. Prakticky všichni přeživší muži byli internováni a armáda odvedla z nemocnice před příchodem Mezinárodního červeného kříže mnoho pacientů, asi 300 jich bylo evakuováno do Chorvatska.

Stahování armády z Chorvatska se začalo uskutečňovat už v říjnu, kdy armáda zjistila, že uvolnění některých obklíčených kasáren by si vyžádalo mimořádné nasazení, kterého nebyla v daném rozsahu schopna. Přitom čas pracoval pro Chorvatsko. Mnohé objekty se začaly vzdávat. Někde více či méně zničili techniku, aby jí nebylo možné použít, jeden důstojník a několik vojáků se vyhodili do povětří spolu s mnoha tunami munice a výbušnin, někde odcházeli v klidu. Ale Chorvati tak postupně získali množství těžkých zbraní a munice. Armáda se proto dohodla o stažení zbývajících obklíčených vojsk včetně techniky, na což Záhřeb v tísni přistoupil s tím, že tato vojska nesmí být opět použita v boji, což by mělo garantovat sledování MM ES. To ale prakticky uskutečnitelné nebylo. O velkém počtu techniky svědčí např. to, že pro tanky ze záhřebských kasáren se musely posádky několikrát vracet - bylo jich více než posádek!

Dokumentované ztráty chorvatské strany jsou 3000 mrtvých (pravděpodobně ale podstatně více), až 600 000 utečenců z postižených území, 60 % nezaměstnaných, hmotně vyjádřené ztráty představují částku 21 miliard dolarů (národní produkt je jen 15 miliard!). Armáda ohlásila 1700 obětí (bez civilního obyvatelstva). Srbská strana má také statisíce uprchlíků a podobnou situaci - mnoho nezaměstnaných je dnes v dobrovolnických jednotkách!

V pořadí patnácté příměří (!) bylo podepsáno 3. 1. 1992. Poté, zřejmě také zásluhou vnějšího politického tlaku (mj. Slovinsko a Chorvatsko byly uznány státy ES 15. 1. 1992) a vyčerpání armády (ekonomický kolaps Srbska, nedostatek branců, zima) trvaly boje se

sníženou intenzitou (jen několik mrtvých denně) až do konce března, kdy začaly přicházet jednotky OSN - UNPROFOR (14 000 mužů, náš prapor se 480 muži je umístěn v severní části jižního sektoru, mezi Kninem a Plitvicemi).

Záhřebu bylo zřejmé, že příchod jednotek OSN bude petrifikovat situaci na krizových územích, která místní moc purifikovala od Chorvatů. Místní Srbové se zase obávají změny moci, kterou zde silou nastolili. Proto ani jedna ani druhá strana „modré barety“ příliš nevířily a konflikt se před jejich příchodem začal opět rozhořvat. Stejně se zhoršila i situace v Bosně a Hercegovině.

Koncem podzimu 1991 začalo **stahování armádních útvarů z Makedonie**, která se také odtrhla od federace, což skončilo bez větších problémů 25. 3. 1992. Makedonie vytvoří vlastní armádu s asi 30 000 muži. Armáda se stáhla i s většinou moderní techniky, takže pro chudou Makedonii bude nesmírný problém zajistit alespoň částečnou obranyschopnost země.

Smýšlení obyčejných vojáků bylo téměř jednoznačné. Namátkou: MM ES řešila v Zadaru případ skupiny 24 vojáků. Ti, interviewovaní po jednom, bez přítomnosti jedné či druhé strany, si z možností: vrátit se do JLA, jít do chorvatské Národní gardy nebo být prostřednictvím Červeného kříže repatriován jako zajatec, vybrali domov (i Srbové a Černo-horci!). Podle bělehradských psychiatrů mladí vojáci nebyli schopni se psychicky vyrovnat s hrůzami války; nejhůře na ně působilo zvěské chování některých dobrovolníků a záložníků. Odezva na částečnou mobilizaci dosáhla někde jen 30 %, v průměru pak asi 60 %. Mnoho branců se skrývalo v jiných republikách nebo v cizině, takže v listopadu 1991 Srbsko (ale i Chorvatsko) pro cestu do ciziny požadovalo povolení vojenské správy.

Měnil se i důstojnický sbor. Už v roce 1990 začali odcházet z armády vyšší důstojníci slovinské a chorvatské národnosti do policejních a administrativních struktur ve svých republikách; situace se podstatně polarizovala poté, kdy v lednu 1991 bělehradská televize uvedla pořad, připravený armádní kontrarozvědkou, v němž na některých zpravodajských videozáznamech a nahrávkách rozhovorů i nejvyšších chorvatských důstojníků (ministr obrany generál Špegelj aj.) dokumentovala vojenskou přípravu Chorvatska k odtržení, dokonce k případnému útoku vedenému proti JLA. Nelze říci, zda a co byla montáž. Chorvatská strana tvrdila, že pokud byly nějaké akce připravovány, pak jako obrana v případě, že JLA Chorvatsko napadne, o čemž mají své informace. Vývoj událostí dal za pravdu oběma stranám - Chorvaté skutečně dováželi zbraně a organizovali ozbrojenou obranu, ze začátku spočívající především na tzv. záložních oddílech policie. Vedení armády zase naopak skutečně plánovalo boj s vnitřním nepřítelem v obou západních republikách. Toto vedení označilo secesionismus (či snahu po sebeurčení) Slovinska a Chorvatska za vlastizradu, což spolu se zosílenou zpravodajskou ideologickou prací vedlo k další polarizaci názorů. Důstojnický sbor se začal rozdělovat. Nešlo přitom pouze o národnostní postoje, ale také o politické názory. „Tání“ v okolních socialistických zemích i vznikající pluralismus ve Slovinsku a Chorvatsku se samozřejmě projevil i v armádě. Armáda využívala národnostních neshod. Už v zimě 1990 až 1991 začal přesun Slovinců a Chorvatů v základní službě z 5. VO do jiných okruhů a naopak. Slovinští branci ale už vůbec do armády nenastupovali. Další odliv důstojníků nastal po 9. březnu 1991, kdy byla armáda (bez vědomí premiéra!) nasazena proti bělehradské demonstraci proti uzurpaci moci vládou jedné strany.

Subordinace nebyla za války příliš vysoká. Dokonce často docházelo k disproporcím nejen dole, ale i na nejvyšší úrovni, kdy např. přes rozkaz GŠ postupovalo velení 1. VO jinak a muselo být upozorněno ministerstvem národní obrany. Po určitou dobu s MM ES na důležitější akce jezdili dva styční důstojníci - jeden z GŠ, druhý z 1. VO. Na frontě vojáci a poddůstojníci příliš nerespektovali „cizí“ důstojníky (i v hodnosti plukovníků GŠ). Styk s nimi byl možný jen pomocí bezprostředních nadřízených nebo vojenskou policií. Někdy vyšší důstojníci (majoři, podplukovníci) sami dělali činnosti, příslušející nižším hodnostem, protože jim záleželo na jejich dobrém splnění.

Vojenské tajemství byla kategorie velmi sporná. Na obou stranách bylo na frontě

i v zázemí mnoho lidí, sympatizujících, či majících rodiny na druhé straně. Obě stany používaly tutéž výzbroj, tytéž mapy, důstojníci znepřátelených stran se znali osobně. Přes frontu (i když s obtížemi) fungovaly občanské telefonní sítě, které byly odposlouchávány oběma stranami. Také rádiové spojení bylo monitorováno, zejména JLA měla k tomu technické zázemí. Problémem bylo jejich vyhodnocování při obrovském množství zpráv.

Alkohol (tady tak oblíbený) hrál ve střetnutí značnou roli. Přispíval k bouřlivosti a nestálosti jižního temperamentu. Byl používán na obou stranách, obránci i útočníky jako obrana proti stresu. Pilo se nejen v první linii, ale i ve štábech. I v obklíčených kasárnách bylo vždy dost alkoholických nápojů. Alkohol vedl k uvolnění zábran při dobytí (či osvobození) vsí a měst, zhoršoval obecně krutost. Současně měl podíl na špatné organizaci velení, nedodržování rozkazů, špatné střelbě a mnoha neštěstích při zacházení se zbraněmi a municí.

Současná situace

Armáda je dnes stažena do Bosny a Hercegoviny (asi 100 000 mužů), Srbska a Černé Hory. Všechny tyto republiky jsou ekonomicky v krizi. Armáda je pro ně velkou zátěží. Bosna a Hercegovina se rozhodla pro samostatnost (vyjma ozbrojených srbských enkláv). Není z přítomnosti armády nijak nadšena, protože jednotky záložníků a dobrovolníků jsou zdrojem neklidu. Navíc je stále riziko, že se armáda zmocní vlády silou. Bosna a Hercegovina zajímá armádu jednak proto, že Srbsko s malou Černou Horou celou armádu neuživí, dále je na území Bosny a Hercegoviny asi 60 % zbrojního průmyslu. Tato země je strategicky významná pro přístup k moři, kam Srbsko nemůže jinak než přes hornatou Černou Horu.

Začátkem roku 1992 odešel ze zdravotních důvodů „tvrdý“ (přední zastánce tvrdé linie) federální ministr obrany Veljko Kadijevič. Do čela armády se postavil Blagoje Adžić, ještě daleko neústupnější. Současně odešel i náměstek ministra admirál Stane Brovet, spojený se zpravodajskou službou (zastánce zavádění méně ideologie, ale více profesionality v armádě). Do čela srbského ministerstva obrany se dostal generál Marko Negovanović, také zastánce tvrdé linie.

SFRJ se rozpadla, vzniká nová minifederace, tvořená Srbskem, maličkou Černou Horou a pravděpodobně i srbskou republikou v Bosně a Hercegovině. Další vývoj rozhodne nejsilnější - srbské vedení, spolu s vedením armády. Nicméně katastrofální ekonomická situace a rostoucí tlak opozice povedou v budoucnu ke snížení stavu armády.

Terminologická poznámka autora: Termín *válka* sice odpovídá úrovni tohoto ozbrojeného střetnutí dvou státních vojsk, ale je třeba vědět, že ani z jedné strany nedošlo k oficiálnímu vyhlášení války. (To mj. způsobovalo až do poloviny prosince 1991 velké problémy, protože odškodňování raněných a rodin padlých, stejně jako otázky kariérního postupu v armádě i další otázky byly řešeny podle mírových předpisů - např. doba strávená záložníky na frontě byla vykazována jako cvičení!)

Literatura:

- The Military Balance 1991-1992, International Institute for strategies studies. Londýn 1991.
- Vycházející deníky a týdeníky popisovaného období v SFRJ: Politika, Borba, Vreme, Delo, Bulletin FMNO, Vjesnik, Danas, Mladina.